

Reformaation jäljet tämän päivän yhteiskunnassa

■ Kaius Sinnemäki, Anneli Portman ja Jouni Tilli

Vuotta 2017 voi hyvällä syyllä kutsua sukupolvemme suurimmaksi merkivuodeksi ja myös lähiaikojen merkittävimmäksi mahdollisuudeksi reflektoida kansallista identiteettiä Suomessa. Tuolloin vietetään Suomen itsenäisyyden 100-vuotisjuhlaa ja samana vuonna tulee kuluneeksi myös 500 vuotta reformaation alkamisesta Saksan Wittenbergissä. Näitä merkiviä vuosia huomioidaan Suomessa myös akateemisesti monin eri tavoin: sekä Suomen itsenäisyyttä että reformaatiota koskevia kirjahankkeita ja tapahtumajärjestelyitä on meneillään useita.

Suurin osa hankkeista ja tapahtumista keskittyy merkivuosisista jompaankumpaan, mutta joukossa on joitakin hankkeita, jotka pyrkivät yhdistämään niiden teemat. Yksi näistä on vuonna 2014 perustettu monitieteinen tutkijaverkosto ProFini 2017 (engl. *Protestant Roots of Finnish National Identities*; ks. <http://blogs.helsinki.fi/Profini2017>). Verkoston tavoitteena on selvittää ja arvioida, millä tavoin reformaatio ja sen jälkimainingit (esimerkiksi pietismi), ja yli-päättään luterilainen ajattelu, ovat voineet vaikuttaa suomalaiseen yhteiskuntaan ja kansallidentiteettiin ja miten tällaiset mahdolliset jäljet voivat olla edelleen nähtävissä yhteiskunnassa. Tutkijaverkostoon kuuluu noin 40 tutkijaa kahdeksasta, pääosin kotimaisesta yliopistosta ja he edustavat eri tieteenaloja historiasta taloustieteeseen ja sosiaalipsykologiaan sekä oikeustieteestä kasvatustieteeseen, teologiaan ja kielitieteeseen.

Mikä motivoi eri humanistis-yhteiskuntatieteellisten alojen tutkijoita yhdistämään nämä teemat tutkimukseensa? Eikö aihe kuulu pikemminkin teologioiden tutkimuskenttään? Syitä tälle on varmasti useita, mutta kolme keskeistä syytä lienevät seuraavat.

Ensinnäkin sekä tutkijoita että laajempaa yleisöä kiinnostaa jatkuvasti kysymys suomalaisen yhteiskunnan kehityksestä ja muutoksesta, samoin kuin suomalaisuuden määrittelystä yleisemminkin. Suomen historiaan, yhteiskunnan muotoutumiseen ja kansallidentiteettiin liittyvät kysymykset ovatkin suomalaisen humanistis-yhteiskuntatieteellisen tutkimuksessa keskeisiä aiheita. Nykyisen yhteiskuntamme kehittymistä ja muutosta on kuitenkin vaikea ymmärtää, ellei oteta huomioon uskontojen, Suomen tapauksessa päälimmäisenä luterilaisuuden, mahdollista vaikutusta elämänmuodollemme (Sihvola 2011: 10). Esimerkiksi arvotutkijoiden mukaan yhteiskunnan kulttuuri tietyllä ajanhetkellä heijastaa koko sen historiallista perintöä, mukaan lukien uskontoa (ns. polkuriippuvuus; Norris ja Inglehart 2011). Hent de Vriesiä (2006) mukailen voidaankin väittää, että keskeisin yhteiskunnallinen kysymys tällä hetkellä on se, miten eri uskonnot ja niiden perinnöt ”uudelleenartikuloituvat ja -muotoutuvat” osaksi 2010-luvun nykyisyyttämme.

Toinen syy lienee se, että huolimatta uskonnon mahdollisesta vaikutuksesta tämän päivän yhteiskuntaan tutkijoilla ei yleisesti ottaen ole kovin selkeää ja kattavaa kokonaiskäsitystä, millainen tämä rooli voisi olla. Suomalaisessa humanistis-yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa on tarkasteltu verrattain vähän uskontoa nimenomaan yhteiskunnallisena voimana tai yhtenä mahdollisena selittäjänä yhteiskunnan muutoksessa. Keskustelua on kyllä käyty, mutta pääasiassa toiseusvetoisesti keskittyen muun muassa maahanmuuttoon ja islamiin. Tavallaan on jo käynytkin niin, että toiseus on kutsunut tarkastelemaan perinteisiä suomalaisuuden ”muuttumattomia” ulottuvuuksia erityi-

sesti niiden yhteisvaikutusten näkökulmasta.

Ajatus uskonnon yhteiskunnallisesta roolista tuntuu ymmärrettävämmältä vaikkapa 1800-luvun alkupuolen yhteiskunnassa, jolloin kirkko vielä vastasi paikallishallinnosta pitäjis- sä. Modernin yhteiskunnan leimalliset piirteet, kuten tasa-arvo, demokratia ja koulutus, on sitä vastoin yleensä selitetty talouskehityksen, teol- listumisen, kaupungistumisen, kansalaisjärjes- töjen muotoutumisen ja sekulaarin rationaa- lisuuden avulla – ei uskonnon avulla. Koska uskonnon roolia ei ole tutkittu kattavasti suh- teessa yllä mainittuihin teemoihin, on mahdol- lista sekin, että uskonnosta on tullut sokea piste tutkimuksessa, kuten kirjallisuustieteilijä Daniel Weidner väittää etenkin humanististen tieteiden osalta (Weidner 2012).

Teologiassa uskonnon yhteiskunnallisia ulot- tuvuuksia on toki tutkittu, esimerkiksi diako- niaa, arvoja, kansalaisjärjestöjä ja uskontokas- vatusta. Etenkin 1990-luvun lamasta lähtien teologit ja kirkon johto alkoivat myös keskustella hyvinvointiyhteiskunnan luterilaisesta arvopoh- jasta. Yleisesti ottaen teologiassakaan ei liioin ole perusteellisesti arvioitu luterilaisuuden mer- kitystä yhteiskunnalle, joskin yksittäisiä kontri- buutioita kyllä löytyy (Hallamaa 1999; Saarinen 2005). Omalla tavallaan tätä aikaa hyvin kuvaava kysymys on myös se, onko luterilainen poliit- tinen teologia ylipäättään enää mahdollista ja mielekästä – ja jos on, niin minkälainen ja missä kontekstissa (Andersen 2013).

Kolmas syy voi olla se, että viimeaikaises- sa tutkimuksessa on yhä enemmän esitetty, että uskonnolliset tekijät, etenkin reformaatio ja sen pitkäaikaisvaikutukset, olisivat vaikut- taneet moderneihin yhteiskuntiin, esimerkik- si Pohjoismaiseen hyvinvointimalliin, enem- män ja monimutkaisemmin kuin tähän asti on ymmärretty (esim. Van Kersbergen ja Manow 2009; Arneson ja Wittrock 2012; Ojakangas 2015). Uskontoon keskittyvästä tutkimuksesta onkin tullut yksi ajankohtaisimmista teemoista eri tieteenaloilla, kuten poliittisessa filosofiassa (Taylor 2007) ja ihmisoikeuksien tutkimuksessa (Banchoff ja Wuthnow 2011). Sosiologiassa tätä muutosta yhteiskunnan ja kulttuurin tutkimuk-

sesta on kutsuttu ”teologiseksi” tai ”sosioteologi- seksi käänteeksi” (ks. Gane 2008; Juergensmey- er 2013). Kehityskuluissa on toki huomattavia eroja eri tieteenalojen ja maiden välillä, mutta näistä eroista huolimatta käsitys uskonnon tule- misesta uudella tavalla marginaalista tärkeäksi tutkimuskohteeksi kuvaa yleistä kehityslinjaa.

Legacy of the Reformation -symposiumi

Hypätäksemme paremmin mukaan tähän kehi- tykseen myös Suomessa suunnittelimme Hel- singin yliopiston tutkijakollegiumissa 11.–12. helmikuuta 2016 kaksipäiväisen symposiumin koskien reformaation perintöä yhteiskunnan eri osa-alueilla Suomessa, mutta myös laajemmin. Keskustelun kohteena olivat etenkin demokra- tian kehittyminen ja vakiintuminen sekä oikeus- ja koulutusjärjestelmät. Tapahtuman tavoitteena oli löytää vastauksia siihen, miten reformaation jäljet voisivat näkyä näillä yhteiskunnan alueilla tänäkin päivänä, millaisten mekanismien ja toi- mijoiden kautta uskonnon vaikutus on voinut välittyä ja miten näitä kysymyksiä tulisi kriitti- sesti tarkastella eri tieteenaloilla.

Kutsuimme symposiumiin puhujia eri tie- teenaloilta, historiantutkimuksesta, kasvatustie- teteestä, taloustieteestä, yhteiskuntatieteistä, oikeustieteestä, teologiasta ja kansatieteestä tar- koituksena painottaa laaja-alaisuutta ja eri tie- teenalojen välistä vuoropuhelua.

Yksi keskeinen teesi demokratia-tutkimuk- sessa on, että tasa-arvo ja demokratia lisäänty- vät yhteiskunnan muuttuessa sekulaarimmak- si samalla, kun uskonnollisten instituutioiden ja oppien tuomat valtarakenteet menettävät mer- kitystään. Tässä valossa yksi odottamattomim- pia keskustelunaiheita symposiumissa oli protes- tanttisen uskon mahdollinen vaikutus liberaalin demokratian leviämiseen ja vakiintumiseen. Suo- rimmin asiaa tarkasteli sosiologi Robert D. Wood- berry (Singaporen kansallinen yliopisto), joka on tutkinut empiirisesti protestanttisen lähetystyön mahdollista vaikutusta demokratiaan ja talous- kehitykseen entisissä siirtomaissa historiallisen suuraineiston avulla (mm. Woodberry 2012).

Länsimaat tekivät siirtomaissa julmia vää- ryksiä ja oman osuutensa niistä on kantanut

myös lähetystyö, mistä johtuen siirtomaakauden on kirkollisissa piireissä paikoin suhtauduttu askeettisella itseruoskinnalla. Woodberryn aineisto tuo tähän narratiiviin myös toisenlaisen näkökulman. Sen valossa protestanttinen, valtiosta riippumaton lähetystyö on keskeisesti vaikuttanut Afrikan ja Aasian entisissä siirtomaissa liberaalin demokratian osatekijöihin, kuten kirjapainotuotteiden massatuotantoon, lehdistön kehittämiseen, lukutaidon leviämiseen ja väkivallattomien kansalaisjärjestöjen muodostamiseen – riippumatta lähetystyön hengellisten tavoitteiden menestyksestä. Tutkimuksen poikkeuksellinen aihe on omiaan herättämään keskustelua, mutta aineiston yksityiskohtaisuus ja laajuus antaa erinomaiset edellytykset arvioida hankkeen tuloksia ja lisäksi kiintoisan esimerkin siitä, millaisia kysymyksiä digitaalinen vertaileva valtio-oppi voi suuraineistojen avulla tarkastella.

Useissa puheissa sivuttiin luterilaisen ajattelun ja kirkon suhdetta demokratian kehittymiseen Suomessa. Instituutiotasolla valtiolla on ollut läheinen suhde kirkkoon jo 1200-luvulta lähtien. Valtion ja kirkon suhde on ollut sitä myönteisempi, mitä vahvempi kansallisvaltio on ollut, kuten historioitsija Henrik Meinander totesi esityksessään. Lisäksi Suomessa ei ole historiallisesti esiintynyt samanlaista valtakamppailua kirkon ja valtion välillä kuin Etelä-Euroopassa. Kirkon yhteiskunnallinen rooli on kuitenkin vähentynyt sitä mukaa, kun kansallisvaltio on heikentynyt. Mitä tulee luterilaiseen ajatteluun ja yhteiskunnan kehitykseen, useissa keskusteluissa viitattiin herätysliikkeiden rooliin kansalaisjärjestöjen synnyssä 1800-luvulla ja sitä kautta osallistuvan demokratian kehittymiseen sekä luterilaisuuden vaikutukseen lain rakenteissa, muun muassa rikoslaisissa ja perhelaisissa.

Päällimmäiseksi demokratiaan ja oikeusjärjestelmään liittyvästä keskustelusta jäi kuitenkin se, että uskonnon suhdetta niiden kehittymiseen ei monien kysymysten osalta ole tarkasteltu kovin syvällisesti ja että aihe vaatii lisätutkimusta. Yhden varteenotettavan teoreettisen mallin tähän keskusteluun voisi antaa edellä mainittu polkuriippuvuuden käsite, jonka mukaan yhteis-

kunnassa historiallisesti vallinnut uskonto jättää pysyvän jälkensä yhteiskunnan normeihin.

Kolmas merkittävä huomio symposiumissa liittyi luterilaisuuden mahdollisiin muutuneisiin tulkintoihin. Se, mitä nykyään ajatella luterilaisuutena, ei teologi Patrik Hagmanin mukaan heijasta niinkään Lutherin ajatuksia, vaan on myöhempi, nationalismiin ja antikatolisuuteen liittyvä rekonstruktio etenkin 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. Tällaisten mahdollisten epäjatkuvuuksien tiedostaminen luterilaisessa teologiassa ei ole itsestään selvää niille, jotka eivät ole teologeja, mutta aihe herättää keskustelua myös teologien parissa. Luterilaisuuden läheinen suhde kansallisvaltioon ja nationalismiin nousi esiin useissa puheenvuoroissa ja on myös aikaisemmassa tutkimuksessa hyvin tiedostettu (esim. Ihalainen 2005).

Luterilaisuuden suhde nationalismiin voi osaltaan myös selittää sitä, miksi edelleen lähes kolme neljästä suomalaisesta kuuluu kirkkoon. Kirkko on monille tärkeä paikka, jolla ilmaistaan kuulumista yhteisöön ja jaettuun kokemuksemaailmaan. Voidaankin sanoa, että luterilaisuus on erottamaton osa suomalaista siviiliuskontoa. Emilio Gentilen (2006) typologian mukaan Suomessa ei kansankirkkojärjestelmän vuoksi voi kuitenkaan olla siviiliuskontoa sellaisessa merkityksessä kuin esimerkiksi Yhdysvalloissa tai Ranskassa. Sen sijaan meillä on luterilainen nationalismi, joka on kiinnittynyt tiukasti nimenomaan valtioon.

Millaista sitten olisi nationalismista riisuttu luterilaisuus? Kun kansallisvaltion merkitys on heikentynyt, kirkosta on tullut vähitellen enemmän osa muuta kansalaisyhteiskuntaa. Tämä kehityskulku tulee jatkumaan tulevaisuudessa vähintään samaan malliin. Yksi mahdollinen suunta on se, että kirkko mukautuu tähän muutokseen ottamalla etäisyyttä nationalistisesta historiastaan ja omaksuu yhteiskunnallisia epäkohtia voimakkaammin kritisoidun roolin. Tähän kehitykseen viittaavat esimerkiksi arkipiispa Kari Mäkisen tuoreet kommentit siitä, että Suomen edun puolustaminen ei ole kirkon asia (Berner 2015). Lisäksi symposiumin keskusteluiden perusteella nationalismista riisuttu

luterilaisuus ei ehkä olekaan niin omaleimaista muihin kristillisiin traditioihin nähden kuin on ajateltu.

Symposiumin kolmatta pääteemaa, reformaation vaikutusta koulutukseen, käsiteltiin useissa puheenvuoroissa. Yksi reformaation keskeinen ajatus oli, että kaikilla täytyy olla mahdollisuus lukea Raamattua omalla äidinkielellään. Sen myötä Raamattu, virsikirja ja katekismus käännettiin kansankielille ja niitä levitettiin massoille kirjapainotekniikan avulla, mikä synnytti uutta kansankielistä kulttuuria ja tarvetta äidinkieliiseen koulutukseen. Kansankieltä oli toki käytetty messujen saarnoissa jo ennen reformaatiota ja kansankielinen kirjallisuus oli alkanut viritä muun muassa Italiassa renessanssin innoittamana. Reformaatio antoi kuitenkin tähän kehitykseen uuden sykäyksen, kun painopiste siirtyi vaatimukseen kristillisen opin ymmärtämisestä ja sisäistämisestä.

Tämä uusi painotus ei kuitenkaan johtanut oppiliseen yksimielisyyteen, vaan repiviin oppiriitoihin ja pluralismiin, ja siten ongelmiin tiedontuotannon kriteerien kanssa. Tiedontuotannon sekularisaatioon liitetään yleensä empiiristen luonnontieteiden nousu, historiankirjoituksen kehittyminen ja eurooppalaisten tietoisuuden lisääntyminen muista uskonnoista. Historioitsija Brad Gregory (Notre Damen yliopisto) mukaan tämä narratiivi jättää kuitenkin huomiotta reformaation myötä syntyneen oppilisen pluralismin, joka oli mahdotonta sovittaa yhteen uusien tutkimusyliopistojen vaatimusten (objektiivisuus ja universaalius) kanssa ja joka siten osaltaan vaikutti tiedontuotannon sekularisaatioon. Gregoryn katolisoiva tulkinta reformaatiosta (Gregory 2012) on herättänyt maailmalla sekä kiinnostusta että kritiikkiä, ja se antaa mielenkiintoisen lisän Suomessakin käytävään keskusteluun esimerkiksi tiedontuotamisesta.

Siitä huolimatta, että Luther painotti opin ymmärtämistä omalla äidinkielellä, hänellä ei ollut juurikaan sanottavaa sekulaarista koulutuksesta. Tätä taustaa vasten kasvatustieteilijä Hannele Niemi pohti, mitä tekemistä Suomen koulutusjärjestelmän kansainvälisellä menes-

tyksellä voi olla luterilaisen uskonnollisen perinteen kanssa. Keskustelussa nousivat esiin jälleen luterilaisuuden läheinen suhde kansallisvaltiioon, pietismin merkitys sekä luterilaisen arvo maailman vaikutus suomalaisen koulutuksen arvopohjaan. Yksi näistä arvoista on luottamus, joka on myös toimivan demokratian perusedellytys.

Toisen näkemyksen sekulaariin koulutukseen toi Daniel Tröhler (Luxemburgin yliopisto), jonka mukaan maailman ja sen ongelmien pedagogisointi on protestanttinen tapa olla vuorovaikutuksessa maailman kanssa. On sitten kyse jengiväkivallasta, teiniraskauksista tai kilpailukyvyn vahvistamisesta, moderni länsimainen vastaus ongelmaan on koulutus. Ennen 1700-luvun puoliväliä ongelmien pedagogisointi ei kuitenkaan ollut itsestään selvää länsimaissa. Kehityksen juuret juontavat Tröhlerin mukaan yhteiskunnan suurin muutoksiin ja niistä selviämiseen, joihin vastaus löytyi protestanttisesta tulkinnasta pelastuksesta, jossa painotettiin yksilön sielua instituution sijaan. Vastaus oli koulutuksen avulla vahvistaa ja varustaa lasta selviämään epävarmasa ja kapitalistisessa yhteiskunnassa sivistämällä mieltä ja painottamalla hyveitä ja sisäistä harmoniaa, jotta sielu olisi järkkymätön ja riippumaton kriiseistä tai rahasta. Näiden ajatusten voidaan nähdä heijastuneen myös snellmanilaisuuteen ja suomalaisen kansallisvaltion rakentamiseen sivistyksen varaan.

Kun puhutaan reformaatiosta ja nyky-yhteiskunnasta ei voi olla ottamatta kantaa Max Weberin klassiseen teesiin protestanttisesta etiikasta ja sen mahdollisesta myötävaikutuksesta kapitalismin kehitykseen. Vaikka aiheesta kirjoitetaan edelleen ahkerasti (esimerkiksi Nelson 2012; Gane 2012), teesi sai osakseen melko vähäistä huomiota symposiumissa: uskontoa tai teologiaa ei välttämättä tarvita selittämään kapitalismia, joka valjastaa ihmisen luontaista itsekkyyttä. Mikäli reformaatiolla on ollut jokin rooli kehityksessä, se lienee liittynyt reformaation myötä muodostuneisiin rationaalsiin prosesseihin, jotka yhdistettyinä materiaalliseen kulttuurin saattoivat edesauttaa hedelmällisen alustan kehittymistä kapitalismille.

Monitahoista keskustelua

Reformaatio oli hidas hallitsijavetoinen prosessi Ruotsi-Suomessa, ei sellainen kansanliike, mitä se oli Keski- ja Länsi-Euroopassa. On silti hyvin perusteltu kysymys, millainen vaikutus reformaatiolla ja luterilaisuudella on voinut olla yhtäältä yhteiskunnallisiin instituutioihin ja toisaalta kansan syviin riveihin Suomessa, ja onko siitä nähtävissä merkkejä vielä tämän päivän yhteiskunnassa.

Pääanti symposiumista liittyy kahteen yleiseen teemaan. Yhtäältä useissa puheenvuoroissa ja keskusteluissa tuli selväksi, että historiallisesti perinteisellä uskonnolla on kauaskantoisia vaikutuksia tämän päivän yhteiskunnan normeihin ja käytänteisiin. Osa keskustelijoista oli jopa sitä mieltä, että tämän päivän sekulaari ihminen on syvällisen uskonnollinen olematta siitä kuitenkaan kovin tietoinen. Keskustelu uskonnosta rajautuu tyypillisesti traditionaalisiin riitteihin, ulkoihin tunnuksiin, kuten pukeutumiseen ja uskonnolliseen kieleen, sekä rajoituksiin, kuten syömiseen ja juomiseen. Ne ovat helpommin tunnistettavia tunnusmerkkejä ja kategorisoidavissa uskonnollisiksi kuin ajatukset, joiden ilmaisussa ei käytetä uskonnollisia täkyjä, kuten sanoja ”Jumala”, ”lunastus” tai ”uskontunnustus” (Tröhler 2011: 3–4). Mutta kaikki, mikä liittyy uskuntoon, ei ole helposti tunnistettavaa, etenkin jos sen ilmaisuun ei käytetä traditionaaliseen uskonnolle tyypillistä uskonnollista kieltä. Mutta onko uskonto määriteltävissä ja tunnistettavissa ilman siihen liitettävää uskonnollista kieltä ja kuka määrittää, mikä on uskonnollista kieltä?

Toisaalta traditionaalisen uskonnon vaikutukset yhteiskunnassa ovat epäsuoria ja niiden välittymisen mekanismit tunnetaan vielä melko huonosti. Esimerkiksi kansalaisuusajattelun kehittämisessä uskonnollisten ajattelijoiden merkitystä on saatettu aliarvioida aatehistoriallisessa tutkimuksessa (Poulter 2013: 65). Menetelmällisesti ei kuitenkaan ole hedelmällisintä lähestyä kysymystä kapeasti pelkästään teologisen opin näkökulmasta, koska se koskettaa etupäässä teologeja eikä maallikoita. Uskonnollista ajattelua ja sen epäsuoria vaikutuksia onkin hedelmällisempää tarkastella laajemmin

kiinnittämällä huomiota siihen, mitä eri toimijat tekevät ja sanovat, tutkimalla heidän vuorovaikutustaan ja kannanottojaan sekä ajattelunsa kehittymistä. Siihen antaa hyvät eväät muun muassa aatehistoriallinen, kulttuurihistoriallinen sekä retoriikan tutkimus. Kiinnostava avaus on myös implisiittisen uskonnollisen argumentoinnin tarkastelu talouden ja ympäristönsuojelun vuoropuhelussa (Nelson 2014).

Monitieteisen tutkimusverkoston, kuten ProFini 2017, suurin anti lienee nimenomaan monitahoisen keskustelun edistäminen. Siihen tähtäävät myös seuraavat verkoston tapahtumat, kuten ”Pyhä raha – onko talous uskonto?” (Helsinki, 15.–16.9.2016). Tuloksena keskustelun edistämisestä on syvenevä ymmärrys niistä hienosyisistä versoista, joita reformaation vaikutuksesta edelleen Suomen aatemaailmaan kasvaa. Tilaa ja tilausta tutkimukselle siis on. Ja nyt on aika tähän tarttua!

Kirjallisuus

- Andersen, S. 2013. Can we still do Lutheran political theology? *Studia Theologica. Nordic Journal of Theology* 67(2): 110–127.
- Arneson, J. ja B. Wittrock (toim.). 2012. *Nordic Paths to Modernity*. Oxford: Berghahn Books.
- Banchoff, T. ja R. Wuthnow (toim.) 2011. *Religion and the Global Politics of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press.
- Berner, A.-S. 2015. Arkipiispa Kari Mäkinen: Kirkon tehtävä ei ole puolustaa Suomen etua. *Helsingin Sanomat* 13.9.2015.
- Gane, N. 2008. Religion, theology and culture: Introduction. *Theory Culture and Society* 25(7–8): 119–123.
- Gane, N. 2012. *Max Weber and Contemporary Capitalism*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Gentile, E. 2006. *Politics as Religion*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Gregory, B. S. 2012. *The Unintended Reformation: How a Religious Revolution Secularized Society*. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press.
- Hallamaa, J. (toim.), S. Knuutila, M. Kotiranta ja A. Raunio 1999. *Rahan teologia ja Euroopan kirkot: Lopun ajan sosiaalietiikka*. Juva: Atena Kustannus Oy.
- Ihalainen, P. 2005. Lutheran national community in 18th century Sweden and 21st century Finland. *Redescriptions: Yearbook of Political Thought and Conceptual History* 9: 80–112.
- Juergensmeyer, M. 2013. The sociotheological turn. *Journal of the American Academy of Religion* 81(4): 939–948.
- Kersbergen, K. van ja P. Manow (toim.) 2009. *Religion, Class Coalitions, and Welfare States*. New York: CUP.
- Nelson, R. H. 2014. *New Holy Wars: Economic Religion versus Environmental Religion in Contemporary America*,

- uudistettu painos. University Park: Pennsylvania State University Press.
- Nelson, R. H. 2012. Is Max Weber newly relevant? The Protestant-Catholic divide in Europe today. *Finnish Journal of Theology* 5.
- Norris, P. ja Inglehart, R. 2011. *Sacred and Secular: Religion and Politics Worldwide, 2. painos*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ojakangas, M. 2015. Lutheranism and Nordic Bio-Politics. *Retfaerd. Nordisk juridisk tidsskrift* 38(3): 5–23.
- Poulter, S. 2013. *Kansalaisena maallistuneessa maailmassa: Koulun uskonnonopetuksen yhteiskunnallisen tehtävän tarkastelua*. Helsinki: Suomen ainedidaktinen tutkimusseura.
- Saarinen, R. 2005. Otsa hiessä: Luterilaisuuden vaikutus suomalaisen ajatteluun. *niin & näin: filosofinen aikakauslehti* 12(3): 79–84.
- Sihvola, J. 2011. *Maaillmankansalaisen uskonto*. Helsinki: Otava.
- Taylor, C. 2007. *A Secular Age*. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press.
- Tröhler, D. 2011. *Languages of Education: Protestant Legacies, National Identities, and Global Aspirations*. London: Routledge.
- Weidner, D. 2012. Return of religion, theological turn? The humanities and their religious wound. The Future of the Humanities and the Order of Academic Disciplines, Summer Workshop 2012 Reader, 9–12 August 2012, The Van Leer Jerusalem Institute. <http://mhc.tau.ac.il/en/wp-content/uploads/2014/02/FH-2012-Workshop-ReaderA.pdf>.
- Woodberry, R. D. 2012. The missionary roots of liberal democracy. *American Political Science Review* 106(2): 244–274.
- Vries, H. de ja Sullivan, L. E. (toim.) 2006. *Political Theologies: Public Religions in a Post-Secular World*. New York: Fordham University Press.

Kaius Sinnemäki on filosofian tohtori ja tutkija Helsingin yliopiston tutkijakollegiumissa. Anneli Portman on valtiotieteiden tohtori ja tuntiopettaja Helsingin yliopiston sosiaalitieteiden laitoksella. Jouni Tilli on yhteiskuntatieteiden tohtori ja tutkija Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksella.

HELSINGIN BIOPANKKI

Helsingin yliopiston patologian tuore professori **Olli Carpén** piti professoriluentonsa biopankeista yksilöllistetyin lääketieteen vauhdittajina. Yli miljoonan potilaan näytteet siirretään tänä keväänä Helsingin Biopankkiin. Siirto on mittakaavassaan Suomen suurin. HUSin tutkimusstrategian kärkihankkeisiin kuuluvasta Biopankista odotetaan uutta lääketieteen innovaatiolähdettä.

Siirron jälkeen Helsingin Biopankki on Suomen suurin yliopistosairaalan yhteydessä toimiva biopankki. Helsingin Biopankin toimintaan osallistuvat muut perustajaosakkaat ovat Helsingin yliopisto sekä Carea ja Eksote. Helsingin Biopankki on osa Helsinki Health Capital -konseptia. Biopankin kautta potilaan näytteitä ja tietoja voidaan käyttää korkeatasoiseen tutkimustyöhön sairauksien syiden selvittämiseksi ja uusien hoitojen kehittämiseksi.

”Biopankit luovat hyvän edellytyksen sille, että maamme sairaaloiden potilaat saavat myös tulevaisuudessa tehokasta ja laadukasta hoitoa. Uudet hoitoinnovaatiot antavat puolestaan kotimaisille terveysteknologioiden kehittäjille lisää vientimahdollisuuksia. On täysin mahdollista, että juuri terveysala synnyttää Suomeen sen kauan kaivatun uuden Nokian”, HUSin tutkimusjohtaja, professori **Anne Pitkäranta** arvioi.

Lääketieteellisissä tutkimuksissa tarvitaan usein mittavien kansainvälisten aineistojen yhdistämistä. Suomi onkin yksi biopankkitoiminnan edelläkävijämaista maailmalla. Tätä kehitystä tukee valtioneuvoston tekemä, kansainvälisestikin merkittävä päätös 17 miljoonaa euron sijoituksesta kansalliseen genomikeskukseen, syöpäkeskukseen ja biopankkitoimintaan.